

Horváth Zsolt

„TALÁN MÁSKÉPP LEHETETT VOLNA”¹

Szakolczai György – Szabó Róbert: *Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására. Barankovics és a DNP 1945–1949, Bibó és a DNP 1956*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011, 376 oldal

A kötet egy kortárs szemtanú közgazdászprofesszor, Szakolczai György és a történész Szabó Róbert közös munkája, több műfajt, nézőpontot ötvöző, szerkezetében is összetett könyv. Egyrészt egy terjedelmes tanulmányból áll, amely maga is két nagyobb részre tagozódik. Azt a kérdést vizsgálja, hogy milyen lehetőségei voltak a két világháború között elkezdődött, katolikus megújulást képviselő kereszténydemokrata politikai irányzatnak az 1945-ös fordulat után, illetve 1956-ban Magyarországon. Másrészt tisztelgés e politikai irányzat képviselői, a Demokrata Néppárt parlamenti frakciójának tagjai előtt. A két cikksorozatra épülő tanulmányt (mindkettő az Egyházfórum hasábjain jelent meg 2008–2010 között) terjedelmes függelék követi, amelyben a szerzők az értekezés gondolatmenetébe illeszkedő, nagyobb részt már publikált forrásokat közölnek (a DNP alapidokumentumait, 1945. és 1947. évi programjait, a Magyar Katolikus Püspöki Kar és a DNP, illetve Mindszenty József bíboros prímás érsek és Barankovics István pártfőtitkár viszonyát taglaló dokumentumokat), lehetőséget adva az olvasónak a kérdések továbbgondolására.

A két cikksorozat, valamint a források egységes köteté álltak össze, azt azonban nem hallgathatjuk el, hogy a szerzők jobban elszakadhattak volna a kézirat összeállításakor az eredeti szövegektől. A folyóirat-megjelenés sajátossága folytán ugyanis túlságosan sok előre- és visszautalás, ismétlés maradt a kötetben, miközben néhány rövidítés, például a KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyesületek Országos Titkársága, 1938-tól Testülete) vagy az EMSZO (Egyházközségi Munkásszakosztály) nincs feloldva. A források párhuzamos történetként való kezelése sem mindenhol következetes, néhol az események csak a tanulmány és a függelék együttes olvasásával követhetők. Máskor viszont a bőséges idézetekkel kísért elemzés talán feleslegessé is teszi az adott dokumentum teljes közlését.

A katolikus reformnemzedékből, különösen a KALOT-ból és a keresztényszociális érdek-képviseleti szervezetekből kinőtt Demokrata Néppárt 1944. évi megalakulásától egészen 1949. februári önfeloszlatásáig kétfrontos harcra kényszerült. Egyfelől a Mindszenty hercegprímás fémjelezte konzervatív egyházi vezetés, másfelől a mind nyíltabban proletárdiktatúrára törő kommunista párt ellen. Az első konfliktusra még visz-

¹ Ady Endre: *Félfomályban* (1899).

szatérünk; a másodikat a DNP-sek sok esetben heroikus szerepvállalása fémjelzi. Elég csak az 1947–49-es parlamenti naplót és egyéb országgyűlési dokumentumokat lapozgatni, hogy képet kapjunk arról a fagyos légkörről, a baloldal részéről megnyilvánuló, hihetetlenül bántó és igaztalan támadásokról (kezdve a politikai ellenfél állandó jelzőjévé vált fasiszta minősítéssel), amik az országgyűlésben mindennapos gyakorlattá váltak. 1949 után a Rákosi-rendszer kíméletlen elnyomást, a szinte kivétel nélkül minden egykori kereszténydemokratát érintő repressziót hozott az irányzat képviselői számára. De az 1956-os forradalom néhány napja alatt, majd a november 4-i szovjet beavatkozást követő utóvédharcok során az egykori politikusok mégis újra megfogalmazták a realitások figyelembevételére épülő, kompromisszumokat tartalmazó programjukat. Tudjuk, az idegen fegyverek segítségével visszatért kommunista hatalom nem volt hajlandó engedményekre – a Nagy Imre-kormány államminiszterének, Bibó Istvánnak a legalább részleges függetlenséget megcélzó kibontakozási tervéhez csatlakozott kereszténydemokratáknak újabb megtorlás jutott osztályrészül.

A könyv eredeti módon, szociológiai szempontok szerint kialakított csoportokba sorolva – intellektuális felső vezetés; a katolikus szociális mozgalmak korábbi vezetői; KALOT-tagok; a kisgazdapártból érkezett képviselők; vidéki jogászok; vidéki értelmiségiek; birtokosok, gazdálkodók; földművesek, iparosok, kétkezi munkások – tárgyalja a DNP politikai elitjét jelentő parlamenti képviselőcsoport tagjait. E nyolc csoportot kiegészítik a két megválasztott, de mandátumát át nem vett katolikus pap, valamint a különböző okokból lemondani kényszerültek, mandátumuktól a jogszabályokkal visszaélve, mondvacsinált okokból megfosztottak helyére behívott pótképviselők rövid életrajzai. Hatvanegy képviselő,² nyolc pótképviselő és a két pap; a hetvenegy személyből későbbi élete során negyvenhétnek kellett valamiféle politikai megtorlást – börtönt, internálást, kitelepítést, tulajdonától megfosztást, foglalkozástól eltiltást stb. – ártatlanul elviselnie. Ez a szám minden bizonnyal még magasabb lenne, de tizenketten a valószínűsíthető erőszak elől külföldre távoztak. (A tragikus személyes sorsokat külön fejezetekben veszik számba a szerzők, megkülönböztetve a Rákosi-kor terrorját az 1956-ot követő megtorlástól; a több részletben tárgyalt életpályák miatt különösen hiányoljuk, hogy nem készült a kötethez névmutató.) Fontos megállapítása a könyvnek, hogy a DNP-képviselőcsoport szociológiai összetételében leginkább a Nemzeti Parasztpárttal mutat hasonlóságot. Lényeges különbség viszont, hogy míg a népi mozgalom inkább protestáns jellegű volt, a KALOT-ra alapozó kereszténydemokrácia érthető módon a katolikus egyházhoz kötődött. A szerzők joggal állítják: a néppárt és képviselőcsoportja létező politikai alternatívát jelentett.

² A kötet utal rá, hogy a szakirodalomban legtöbbször megtalálható 60 fővel szemben 61 képviselőből állt a DNP frakciója. Az ellentmondás magyarázata, hogy a Magyar Függetlenségi Párt (Pfeiffer-párt) mandátumainak 1947. november 20-i törvénytelen megsemmisítése után újraosztották az országos listás mandátumokat, amikből a DNP-nek eggyel több jutott. Vö. *Az 1947. évi Országgyűlés almanachja 1947–1949. Országgyűlési almanach. Történelmi sorozat III.*, főszerk. Vida István – Marelyn Kiss József, szerk. Horváth Zsolt – Hubai László, Magyar Országgyűlés, Budapest, 593–614, 631–633.

Az egész köteten – a tanulmányon és a forrásokon is – végighúzódik a Mindszenty érsek vezetete katolikus hierarchia, illetve a kereszténydemokráciát képviselő politikusok és KALOT-vezetők (leginkább Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm jezsuita páterek) közötti törésvonal. Előbbieket a kompromisszumoknak még a lehetőségét is elutasító, a reális körülményeket figyelmen kívül hagyó konzervatívokként, utóbbiakat a valós helyzethez alkalmazkodó, az egyház számára a gyökeresen megváltozott viszonyok közepette a túlélést biztosító útkeresőkként ábrázolják a szerzők. Tagadhatatlan, hogy Mindszenty nem egyszer idejétműltnak tűnő, kemény sérelmi politikája elkerülhető összecsapások sorát generálta a mind inkább a kommunista párt által uralt államhatalommal. Viszont – és ezt már a történések ismeretében mondhatjuk – a hatalom sem megegyezni akart, sokkal inkább az egyházat ellenőrizni és irányítani. A kötet lapjain menetrendszerűen visszatérő kérdésre – vajon volt-e valóságos lehetősége a keresztény politizálásnak arra, hogy elvei feladása nélkül jusson megegyezésre a kormánnyal? – nincs megnyugtató válasz. Jogos a szerzők kritikája amiatt, hogy nagyobb reálpolitikai érzékkel, a *politikai status quót* tudomásul véve, a megváltozott körülményekhez alkalmazkodva, a hatalmat nem provokálva talán többet el lehetett volna érni. (Mindszenty valóságtól elrugaszkodott helyzetértékelését a szerzők több dokumentummal támasztják alá.) Azonban a bekövetkezett események azt mutatják, hogy a kommunista párt idővel azokkal szemben is a nyílt erőszakot alkalmazott, akik Mindszentyhez képest engedékenyebb álláspontot képviseltek. A megfélemlítéssel és zsarolással az államhatalom elérte célját: az egyházakat a rendszer engedelmes kollaboránsaivá tette (elég, ha a korszak püspökkari jegyzőkönyveire utalunk).³ Ebben a koncepcióban a kérdés másik oldala kevesebb figyelmet kap: mit jelentett a megtörhetetlen egyházi ellenállás jelképévé vált Mindszenty magatartása a hívők tömegei számára? Különösen akkor, ha tudjuk, hogy a „realitások figyelembevételére” hajlamosabb személyek sem értek el lényeges eredményeket. A dilemmát képszerűen fogalmazza meg Kerkai páter utalása egyik kihallgatásán Domenico Tardini, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára szavaira (amelyet a szerzők is idéznek, 175): „Mindszenti [!] és a megegyezést keresők között az a különbség, hogy Mindszenti állva, a megegyezést keresőket pedig térdelve fogják lefejezni.”⁴

Lehetséges, hogy ügyesebb, taktikusabb politikával több eredményt lehetett volna elérni, de a helyzetet mégis inkább a Tardini-meglátás írja le. Valójában nem az a kérdés, hogy a *modus vivendi* elérése helyes cél lett volna-e. Hanem az, vajon létező alternatíva volt-e. Mindszenty röviddel letartóztatása előtt, egy 1948 végi fogalmazvány tanúsága szerint álláspontja védelmére éppen azt hozta fel: azok a közép-európai egyházi vezetők, akik nála sokkal békülékenyebb politikai vonalat vittek, nem értek el semmit a kommunista hatalmakkal szemben: „Ebből ma is virágzó ottani egyházi állapotokra kel-

³ A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok I–II., Borovi József gyűjtésének felhasználásával összeáll. Balogh Margit, METEM, Budapest, 2008.

⁴ Vö. BALOGH Margit: *Kötélhúzás a kulisszák mögött. Czaplak Gyula egri érsek tárgyalásai 1948-ban = Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*, szerk. Bánkúti Gábor – Gyarmati György, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan, Budapest, 2010, 49.

lene következtetni [...] És lám: ma már Berán érsek, Sapieha bíboros is rossz. Romániában egyszerre négy püspököt csuknak le; a konkordátumot egyoldalúlag felborítják; kiirtják az ősi püspökségeket, elragadják az iskolákat, megtiltják az Egyház fejével való érintkezést.” (335)

Az utókor feladata nem az ítélkezés – Ady Endre már idézett versének szavaival: „Ne vádoljunk senkit a multért, / A vád már úgyis hasztalan.” „Az viszont kötelességünk, hogy elgondolkozzunk, a hidegfejű idegen szemléletével, saját sorsunk és saját gondolkozásmódunk fölött” – szögezik le a szerzők (186). Kötetükkel maradéktalanul megfelelték ennek a célkitűzésnek.

Rács (1930)